

Н.С. Шерматова, илмий рахбар Б.Н. Сирлиев
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси,
Тошкент, Ўзбекистон
nazokat_91pedagog@mail.ru

ҲАРБИЙЛАШТИРИЛГАН ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА КУРСАНТЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ

Аннотация. мақолада, таълим жараёнида турли усул ва воситалар асосида курсантларнинг касбий компетентлигини шакллантиришнинг психологик жиҳатлари ёритилган.

Калит сўзи: касбий диагностика, компетентлик, деформация, касбий сифатлар, касбий тайёргарлик, профилактик фаолият, мутахассис модели.

Н.С. Шерматова, научный руководитель Б.Н. Сирлиев
Академия Министерства внутренних дел Республики
Узбекистан, Ташкент, Узбекистан
nazokat_91pedagog@mail.ru

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ КУРСАНТОВ В ВОЕНИЗИРОВАННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

Аннотация. В статье описаны психологические аспекты формирования профессиональной компетентности курсантов в образовательном процессе на основе различных методов и инструментов.

Ключевые слова: профессиональная диагностика, компетентность, деформация, профессиональные качества, профессиональная подготовка, профилактическая деятельность, модель специалиста.

XXI асрга келиб ижтимоий-иқтисодий муносабатлар ривожиди инсон ақл-заковати ва маънавияти асосий мувофиқлаштирувчи, ривожлантирувчи омил ва восита эканлиги тобора намоён бўлмоқда. Шунинг учун инсонпарварлик бозор иқтисодиёти асосидаги ҳуқуқий демократик давлат, эркин фуқаролик жамияти қурилишининг бош тамойили сифатида қабул қилинмоқда. Баркамол шахсни, касбий қобилиятларни шакллантириш, уларнинг ақлий, амалий имкониятларини рўёбга чиқариш ҳамда интеллектуал жиҳатдан ривожланишини таъминлаш, ўзи танлаган мутахассислиги бўйича фаолият кўрсатиши учун зарур билим, кўникма ва малакаларни эгаллашларида таълим жараёнини ўрни беқиёс.

Барчамизга маълумки, шахсда касбий компетентлик турли психологик омиллар таъсирида шаклланади. Айниқса таълим жараёни шахсда касбий компетентликни шакллантирувчи ва ривожлантирувчи омиллардан биридир. Бунда турли воситалар ва усуллар орқали муайян мақсадни кўзлаган ҳолда курсантларда маълум бир касбий билим, кўникма ва малакаларни шакллантиради ва ривожлантиради.

Курсантларнинг билим даражаси, қобилиятини аниқлаш ва баҳолаш мураккаб масалалардан бири бўлиб келган. Ҳозирги замон тараққиёти таълим жараёнида олинган билим, кўникма ва малакаларни амалий қўлланишини талаб этмоқда, яъни мутахассиснинг компетентлигини таъминлаш асосий муаммолардан бири ҳисобланади.

Шунга мувофиқ равишда таълим жараёни бўйича эҳтиёжларни аниқ белгилаш мақсадида касбий диагностиканинг замонавий шакл ва усулларида унумли фойдаланишни йўлга қўйиш зарур. Бунинг учун тегишли меъёрий ҳужжатларга

асосланган ҳолда касбий диагностиканинг ўзига хос мақсадлари, воситалари ва вазифаларини белгилаш лозим.

Касбий диагностика асосида таълим жараёнини ташкил қилишдан кўзда тутиладиган асосий мақсад – касбий педагогик диагностиканинг мазмун-моҳиятидан келиб чиққан ҳолда унинг асосий тамойиллари, йўналишлари, шакл, усул, воситалари ва бошқа ташкилий-педагогик, илмий-методик жиҳатларига мувофиқ равишда таълим муассасалари ва методик хизмат тизимида касбий педагогик диагностика усулларидан фойдаланишни йўлга қўйиш ҳамда раҳбар ва педагог кадрлар малакасини оширишни мақсадли ва мавжуд эҳтиёжларга мувофиқ ташкил қилиш орқали таълим муассасаларидаги ўқув-тарбия жараёнини такомиллаштиришга ҳисса қўшишдан иборат [4].

Курсантларнинг компетентлик даражасини аниқлашнинг асосий мезонларидан бири курсантнинг нафақат билимга эга бўлиши, балки ушбу билимни келгусида профилактик фаолиятларида қўллаши ҳисобланади.

Ички ишлар тизимида тарбиявий профилактик фаолият асосан фуқаролар, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш орган вакиллари, мансабдор шахслар билан фаол коммуникатив муносабатларга киришиш орқали олиб борилади. Бу эса, ўз навбатида, таълим жараёнида курсантларга ички ишлар орган ходимларининг касбий компетентлигига доир касбий билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ривожлантириш масаласига алоҳида эътибор қаратиш зарур.

Профилактик фаолиятда қуйидаги касбий компетентлик муҳим аҳамият касб этади: [2]

касбий кузатувчанлик;

зиддиятли ҳолатларда ўзини, хатти-ҳаракатларини бошқара олиш қобилияти;

ўз атрофига инсонларни жамлаш ва уларнинг ишончига кира олиш қобилияти;

инсонлар ҳаётига эътиборли бўлиши ва уларнинг хатти-ҳаракатларини кузата

олиши;

ўз фикрини ҳимоя қила олиш;

воқеа-ҳодисаларнинг ҳаёлий образини хотирасида фикран қайта тиклаши;

қарама-қарши маълумотлардан тўғри хулоса чиқара олиш уқувининг

мавжудлиги;

инсоннинг ташқи кўриниши ва хатти ҳаракатларини эсда сақлаб қолиш;

инсонлар билан тез алоқа ўрната олиш қобилияти.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ички ишлар органлари ходимларининг профилактик фаолиятни самарали олиб боришларига тўсқинлик қиладиган омиллар ҳам мавжуд. Булар: индивидуализм, шахслараро муносабатлар ва ижтимоий ўзаро ҳаракатлар тизимини бузувчи ижтимоий бегоналашиш; пешқадамликка (лидерликка) интилишнинг кучлилиги; фаолият мақсадига эришиш мотивларининг паст даражаси; иродавий жараёнлар ва иродавий интилишларнинг етарли даражада эмаслиги; тарбиявий оғишларнинг мавжудлиги ва бошқалар.

Таълим жараёнида курсантларнинг касбий компетентлигини шакллантириш қуйидаги омилларга боғлиқ: [1]

педагогик таълим босқичларининг узвийлиги;

ўқитувчининг ҳар бир мавзуни бўлғуси амалий фаолиятга боғлаб тушунтириши;

курсантларда бўлғуси амалий фаолиятлари тўғрисида тасаввурлар

шакллантирилиши;

ўқитувчининг методологик махсус, умумпедагогик, психологик ва методик

тайёргарлигининг ўзаро боғлиқлиги;

босқичлараро ва фанлараро ўзаро таъсирнинг амалга оширилиши;

билимларнинг амалий фаолият билан боғлиқлиги;

курсантларда инновацион маданият, янгиликни ҳис эта олишнинг

шакллантирилиши;

ички ишлар тизимида турли соҳа вакилларининг хизмат вазифаларини бажаришларига касбий тайёргарлигини таъминланиши ва ҳ.к.

Таълим жараёнининг асосий мақсадаларидан бири, таълим олувчиларни келгусидаги касбий фаолиятга тайёрлашдан иборат.

Касбий тайёргарликнинг сифати қуйидаги учта асосий вазиятнинг асосланганлик даражасига боғлиқдир: ўқитиш мақсадлари (нима учун ўқитилади?), ўқитиш мазмуни (нима ўқитилади?) ва ўқув жараёнини ташкил этиш тамойилари (қандай ўқитилади?) даражасига боғлиқ бўлади.

Бўлажак мутахассисларни тайёрлаш жараёни мураккаб хусусиятга эга бўлиб, бу жараёнда мақсаднинг аниқ белгиланиши, мутахассис моделининг таркибий асосларини аниқлаштириш муҳим аҳамиятга эга.

Мутахассис модели қуйидаги учта таркибий асосдан ташкил топади [3]:

1. Янги ижтимоий босқичга хос бўлган хусусиятлар асосида юзага келган фаолият турлари.

2. Касбий талаблари аниқ кўрсатиладиган фаолият турлари.

3. Давлатнинг ижтимоий-сиёсий тузилмаси ҳамда унинг маънавий-ахлоқий тизими моҳиятига кўра ташкил этилувчи фаолият турлари.

Юқорида келтирилган фаолият асослари маълум мутахассис учунгина эмас, балки барча мутахассисликлар вакиллари учун ҳам зарур бўлган маҳорат (шунингдек, маълум билимлар)ни ўз ичига олади. Масалан, ўқиш маҳорати, жамоани бошқара олиш, ижтимоий фаолиятни ташкил этишга тайёрлик. Кейинги икки фаолият тури маълум касб учун қўйилувчи аниқ талаблар даражасини белгилайди.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, таълим жараёнида турли воситалар ва усуллар орқали муайян мақсадни кўзлаган ҳолда курсантларда маълум бир касбий билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ривожлантириш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Аскерова Э.М. Многокритериальная модель оценивания профессиональной компетенции специалистов. // «Информатика и образование», 2009, № 8. 110-112 с.

2. Махмудов Р.М., Душанов Р. Х. Педагогика: Маърузалар курси. Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2014. 13 б.

3. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари: Пед. фан. док... дис. Т.: 2007. 315 б.

4. Слободчиков В.И. Инновационное образование // Школьные технологии, 2005, №2. 4-12 с.

М. Ақобиров

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари Кичик
мутахассислар тайёрлаш маркази ўқитувчиси,
Ўзбекистон

СУЛТОН ЖАЛОЛИДДИН МАНГУБЕРДИНИНГ ЖАНГ ҚИЛИШ УСУЛЛАРИ

Аннотация. Мақолада султон Жалолiddин Мангубердининг қатор ғалабаларини таъминлаган жанг қилиш усуллари, қўллаган тактикаларининг баёни келтирилади.

Калит сўзлар: Майдон жанги, муқобил тўқнашув, маймана, майсара, қалб, изофа, муаххара, харас, жарида.

М. Ақобиров

Центр подготовки специалистов Вооруженных Сил Республики Узбекистан